

Проф. др МИЛЕВА ФИЛИПОВИЋ

ПОЗИТИВИСТИЧКА ПАРАДИГМА У СОЦИОЛОГИЈИ*

Мало којем припаднику научне заједнице друштвених наука у нас није упућиван приговор, а посебно су социолози имали ту "привилегију", да друштвене науке нијесу науке у правом смислу, да су праве науке само природне науке, које су егзактне, које утврђују научне законе (тј. које су номотетске науке), које су објективне, чији су искази универзално важећи, итд. Иза овог приговора крије се позитивистичка парадигма.

На почетку, да се подсетимо, шта је парадигма?

У текућем говору, парадигма је примјер за углед, образац, модел. У научном, куновском, значењу парадигма је скуп исказа који су универзално прихваћени у одређеној научној заједници који постају за одређено вријеме узорци (примјери) за постављање и рјешавање научних проблема. Парадигма је теорија у ужем смислу. Теорија постаје парадигма кад је општеприхваћена у одређеној научној заједници и кад постоји увјерење, консензус, колективно вјеровање у њену плодност и ваљаност.

Парадигме припадају проблемском пољу епистемологије, или знању о знању; Фуко (Michael Foucault) би рекао: археологију знања. Оне су оријентирани, научни путокази за научну праксу. Научна заједница не може радити без парадигми: оне су извор метода; одређују проблемско поље, појмовну мрежу кроз коју научници посматрају свијет, критерије за избор проблема и за предложена рјешења (Kuhn, 19784: 165, 239). Оне одређују језик науке и структуру проблема. Из њих се изводе правила за истраживање и читава констелација увјерења, когнитивних вријед-

* Предавање одржано на Трибини Црногорске академије наука и умјетности 22. новембра 1999. г.

ности, средстава или техника које дијеле чланови једне научне заједнице. Укратко, оне утичу и одређују научни етос научника одређене научне заједнице.

Наука не може без парадигми; одбацавање једне парадигме, а да је истовремено не замијенимо другом, представља одбацавање саме науке, сматра Кун.

Све кризе наука почињу замагљивањем парадигми. Процес мијењања парадигми доводи до поремећаја читаве констелације утврђених значења, научних појмова, критерија за селекцију и избор проблема, стандарда за рјешење загонетки, правила за истраживање, вриједности, средстава, увјерења, које дијеле чланови научне заједнице.

Полазећи од ових општепознатих ставова Кунове *Структура научних револуција*, сматрамо да се позитивистичка парадигма може формализовати као сљедећи скуп исказа или ставова који су општеприхваћени у научној заједници социолога:

1. Друштвене појаве су позитивне, тј. стварне чињенице;
2. Као такве оне су непосредно доступне посматрању;
3. Нема разлике у поимању научних закона природних и друштвених наука;
4. Методи и поступци природних наука могу се примијенити и на друштвене појаве (изузев експеримента).

Кад и како настаје позитивистичка парадигма?

До почетка 19. вијека постојала је подјела знања у двије области: наука и филозофија. Наука је у том периоду изједначавана првенствено и искључиво са природним наукама и у противставу према филозофској спекулацији. Она је била дефинисана као трагање за универзалним законима који остају истинити кроз простор и вријеме: довољно је знати закон и почетне услове да се предвиде будућа стања. Основне научне вриједности су: универзализам, строги детерминизам без обзира на простор и вријеме, предвидљивост, објективност, прецизност, општост, конзистентност, кохеренција, итд. Идеал науке је била физика њутновског типа.

Научно знање социологије се зачиње у овој номотетској епистемологији природних наука. Социологија је могла себи обезбиједити као наука легитимитет приближавањем моделу природних наука. О томе, уосталом, свједочи и протоназив социологије који је Конт (Comte, Auguste) за своју науку о друштву позајмио од Кетлеа (Quetelet): социјална физика.

Прве обресе позитивистичке парадигме налазимо код Сен Симона (Claude Henri de Rouvroy, comte de Saint Simon) у тзв. предпарадигматском стању, тј. док још они нијесу постали општеприхваћен узор 1813. г. у *Расправи о науци о човјеку* Сен Симон је писао да је потребно хитно истраживати методе природних наука да би их примијенили на

друштвене чињенице (Ansar, P. 1969: 21), да и научник, који се бави моралним чињеницама мора те чињенице посматрати као и физичар, а не замјењивати својим сновима; да, као и физичар, и он мора откривати законе. Наука о човјеку ће за предмет имати позитивно знање, а друштвене чињенице треба проучавати полазећи од друштва као цјелине (тзв. холистички приступ у социологији).

Сен Симонов секрестар, сарадник и оснивач социологије Конт, дугује му идеју да знање социјалне физике треба утемељити на истим принципима и научним поступцима природних наука. У својој 48. лекцији *Курса позитивне филозофије* ("Основне карактеристике позитивне методе у рационалном проучавању друштвених појава") (Comte, A. 1989: 121-195) Конт сматра да ће примјена начела и поступака природних наука уродити "позитивном науком" о друштву и да се исти принципи односе и на теорију и на метод те науке. Он такође сматра да је утврдио велики основни закон који управља свијетом интелекта и који је општеважећи за сва времена и сва мјеста, за све ствари, стварне и нестварне, тј. и за људску мисао и за друштво.

Социологија се као наука све до наших дана развијала и потврђивала преко ове парадигме. Да то укратко илуструјемо код класика Диркема (Durkheim), Маркса (Marx) и Вебера (Weber).

Диркем врши значајну елаборацију првог става ове парадигме; друштвене чињенице су ствари и са њима треба поступати као са стварима. Овај методолошко-сазнајни став произлази из посебности друштвених чињеница. Посебност друштвених чињеница је да врше спољашњу принуду на појединцима, а ова принуда произлази из њихове општости. Зато је и основно правило метода који уважава ову посебност друштвених чињеница да са њима поступа као са стварима.

Маркс је, као и научна заједница 19. вијека стварао своју доктрину у оквиру позитивистичке парадигме. Енгелс би рекао да, као што је Дарвин открио законе развоја природног свијета, тако је и Маркс открио законе друштвеног развоја. Или, проф. Радомир Лукић би рекао да је Маркс открио закон развоја друштва који напредују (Лукић: 1972: 368). Али, иако је Маркс позитивист, мада са презрењем пише у једном писму о Контовом "тричавом позитивизму", иако на друштвено кретање "гледа као на природно-историјски процес којим управљају закони који, не само да су независни од воље, свијести и намјера људи" (Маркс-Енгелс 1968-1969, 22 том: 24), Маркс на друштвено кретање гледа и као на тенденцијско кретање које се пробија кроз мноштво случајности.

Марксов позитивизам ће бити темељ за Алтисеров (Althusser) структурализам и заснивање марксизма као строге науке, али за разлику од Конта и Диркема који субјект постварују, он га избацује из науке. Заштитни знак структурализма је одсуство субјекта. Алтисер је принуђен да епистемолошким резом (појам који се дугује Башлару (Gas-

ton Bachelard) из марксизма избаци у идеологију све Марксове радове са хуманистичком и антрополошком проблематиком и да у "бјелинама текста" прочита (*Како читати "Капитал"*) марксизам као антихуманизам и антиисторицизам (М. Филиповић, 1998: 172).

Вебер учвршћује позитивистичку парадигму доктрином вриједносне неутралности, која, сведена на свој најпростији израз значи забрану уношења или доношења вриједносних, моралних судова у науку, тј. забрану да научник лична и субјективна убјеђења нуди као научне истине. Веберова доктрина вриједносне или аксиолошке неутралности је била у функцији епистемолошког реза помоћу којег се одбацивало у идеологију (а грађа за идеологију су вриједности) свако вреднујуће сазнање. Вебер сматра да је вриједносна неутралност науке логичка нужност, која је везана за сами дух науке и без које не би било науке. Поред класика, позитивистичка парадигма је владајућа у функционализму, формалној социологији (изузев у извјесном смислу Зимла* (Simmel) и објема варијантама структурализма (антрополошкој и марксистичкој).

У чему се састоји посебност позитивистичке парадигме?

Зашто је њена епистемолошка функција значајнија од свих осталих врста парадигми: аналошких, појмовних, формалних (Boudon-Bourricaud, 1986: 617-620)? Прво да кажемо да је позитивистичка парадигма једна метапарадигма (Boudon, Bourricaud, 1986: 617) - тј. парадигма која не успоставља научни дискурс о друштвеној стварности, већ о теоријама које се односе на ту стварност. Метатеоријска је најопштија парадигма која може бити прихваћена у више научних заједница. Позитивистичка парадигма је била прихваћена као општи модел и у другим друштвеним наукама, и то у толико више у колико су друштвене науке гуране у табор номотетских наука. Узмимо као примјер психологију, историју, лингвистику.

Психологија: постоји филозофска и медицинска традиција психологије. За гурање психологије ка медицинским, тј. природним, или, како би Фуко рекао, "тврдим" наукама, "заслужни" су Конт и нарочито Диркем. Позитивистички приступ (тј. схватање психологије као природне науке) прикрива разлику између соматских болести и психоза, односно друштвени и етички аспект проблема на који је указао Фуко у "Историји лудила у доба класицизма", а код нас посебно Душан Кеџмановић у *Друштвеним коренима психијатрије*.

Историја као идеографска наука (која приказује оно што је инди-

* Зимел: "Манија да се желе апсолутно пронаћи 'закони' друштвеног живота је просто повратак на филозофски кредо старих метафизичара, по којем свако знање мора бити апсолутно универзално и нужно" (цит. по Boudon-Bourricaud, 1986: 523-524).

видуално, што се само једном деси) уколико се приближавала номотетским наукама; уколико је стављала нагласак на историјско истраживање архива, које је изгледало највредније кад се изводи у свом сопственом дворишту - те су историчари нашли да учествују у оправдању нација и народа (тзв. етноцентризам); уколико се трудила да стави нагласак на неутралност научника и уколико је, како би Гурвич рекао, добро предвиђала прошлост - била је у сјенци позитивистичке парадигме.

Или на примјер структурална лингвистика Фердинанда де Сосира (Ferdinand de Saussure). Инспирисан Диркемовом подјелом на колективно и појединачно Сосир дијели језик на језик и говор (*langue et parole*). Језик је за њега наиндивидуалан систем, колективна ствар, а жива ријеч (говор) нема ничег колективног, зато је предмет лингвистике језик као систем знакова, а лингвистика је само дио опште науке о знацима, семиологије. Позитивистичка парадигма је у лингвистици у основи подјеле на говор и језик и искључења конкретног индивидуалног садржаја и интерсубјективности из ње.

Функције и дисфункције позитивистичке парадигме:

- обезбјеђивала је јединство природних и друштвених наука, по цијену прикривања или укидања разлике између предмета природних и друштвених наука;
- одстранила је субјекат, човјека, актера из ових наука, тако да су науке о човјеку остале без човјека, хуманистичке науке ахумане, предмет истраживања постварен;
- обезбјеђивала је социологији легитимитет науке. И више од тога: у Диркемово доба заслужна је за "социолошки империјализам" у научној заједници друштвених наука; а "Империјализам је нужна, логична последица универзализма" (S. Hantington, 1998: 345);
- омогућивала је утврђивање научних закона у друштвеним наукама (као на примјер: Диркемов закон о самоубиству, Рикардов гвоздени закон о самоубиству, Рикардов гвоздени закон најамнине, Веберов закон бирократизације итд.);
- удаљила је свијет науке од свијета живота;
- била је извор кохерентности нормалне науке;
- одређивала је научне идеале и когнитивне вриједности, једном ријечју - научни етос научника.

Које су то сазнајне или епистемолошке тешкоће довеле до лављења веза, до замагљивања исказа позитивистичке парадигме? Како и кад настаје криза позитивистичке парадигме?

Макс Вебер први доводи у питање прва два исказа позитивистичке парадигме (да су друштвене појаве ствари и да су непосредно доступне посматрању). Својом социологијом разумијевања он уноси интерсуб-

јективности у друштвено дјелање, разлику између предмета природних и друштвених наука, тј. он сматра да друштвене појаве нијесу ствари, да поред њиховог објективног, стварног, видљивог дијела постоји и непосредно недоступан посматрању њихов скривени интересубјективни смисао, значење које треба разумјети, схватити. Смисао, значење, није субјективно, већ интересубјективно, јер ја не могу дати смисао мојој сопственој акцији (радњи, дјелању) ако не узмем у обзир одговор оних на које усмјеравам акцију, коју дјелимично могу антиципирати. Без те антиципације моја акција је лишена смисла.

Он такође замагљује и трећи став парадигме. Он истиче да је једна од предрасуда позитивизма да научним сматра само дисциплине које утврђују научне законе, тј. номотетске дисциплине. У великој методолошкој расправи која се водила о разлици између природних и друштвених наука крајем 19. вијека Вебер се супротставља једној детерминистичкој концепцији историје и одбија да употреби израз *нужан*, али чува узрочност друштвеног дјелања. Но, ако се објашњење једног друштвеног дјелања ограничи само на узрочне односе, социолог ту нема шта да тражи, јер у овом натуралистичком објашњењу однос узрока и посљедице остаје хумано равнодушан. Зато Вебер сматра да је наше знање задовољавајуће само ако узрочно објасни друштвено дјелање и истовремено схвати смисао који је субјективно усмјерен.

Послије Вебера Гурвич у свом постхумно објављеном дјелу *Друштвени оквири знања* продубљује кризу овог става позитивистичке парадигме својим схватањем узрочности и уношењем плурализма времена у детерминизме.

Између појаве која претходи и која је по дефиницији узрок и посљедице, односно појаве која слиједи, постоји у социологији сувише интензивно подручје неизвјесности, и зато се ту са сигурношћу не може утврдити да се исти узроци понављају, а поготово не да ће ти узроци у битно промијењеним и несталим околностима изазвати исте посљедице. Зато Гурвич сматра да је у социологији неизвјесно могу ли се формулисати тзв. "узрочни" закони, јер је дисконтинуитет између узрока и посљедице у њој сувише велики. Кад је тако, социологији преостаје да констатује социолошке детерминизме.

Гурвич сматра да је детерминизам немогуће одвојити од многостукости (плурализма) времена. Другим ријечима, научни закони социологије дјелују за одређено вријеме и на одређеном простору. Детерминизми су релативни и многобројни. Они се мијењају зависно од друштвених оквира у којима дјелују. Вебер и Гурвич лабаве трећи исказ позитивистичке парадигме који се односи на узрочност и строги детерминизам научних закона.

Савремена епистемологије друштвених наука критички преиспитују читаву проблематику научног закона; поред узрочности, с њом повезану предвидљивост и универзалност. Схватање да је задатак науке

да предвиђа, схватање да наука може да открије законе историје који ће омогућити предсказивање тока историјских догађаја, Попер (Popper) је, назвао историцистичким приступом друштвеним наукама (Попер, К., 1993: 27). Он проблематику тоталитаризма расправља у епистемолошком оквиру историцизма.

Лабављење ових исказа позитивистике парадигме доводи до, као што смо рекли, поремећаја утврђених значења научних појмова. Преиспитују се појмовне категорије, мијења значење већ утврђених, уобичајених појмова, помјера појмовна мрежа кроз коју научници посматрају свијет.

Тако, узмимо као примјер општост научних појмова. Видјели смо да је Диркем принудни карактер друштвених појава изводио из њихове општости. Општости друштвених појава одговарала би и општост појмова који изражавају њихова битна својства. Познато је да социологија као наука користи веома опште појмове, нарочито холистичка која полази од друштва као цјелине. Међутим, појам није идентичан са стварношћу, он сјече, реже, сазнајним или епистемолошким резом ту стварност по линији бити на битно и небитно, па оно што је битно, суштинско улази у појам, а небитно остаје изван појма, тако да је стварност увијек богатија од појма и стварности. Он се пита: да ли је могуће формирати индивидуалне појмове, иако у текућој употреби постоје само општи појмови. Његов идеални тип је рјешење, јер се двоструко супротставља општим појмовима: њиховој суштини и њиховој општости.

Овај исти проблем односа појма и стварности покушаће пола вијека касније да разријешу Адорно у својој *Негативној дијалектици* критиком цјелине (тоталитета) и господства појма над стварношћу. Он проблем неидентитета појма и стварности не види као епистемолошки рез по линији бити, већ као негативну дијалектику појма и стварности: стварност је промјенљива, мијења се брже од појма, тако да је његова дијалектика строга свијест о не-идентитету. "Можда ће се боље разумјети интенција *Негативне дијалектике* као дјела ако се зна да је Адорно био фасциниран идејом флаше у мору: пренијети истину свијету а да му се не испоручује, да му се не даје потпуно, да се не дозволи да је захвати историјски процес прилагођавања и повратка" (Hans-Gunter Holl, 1978: 327). Пријатељи из доба емиграције се присјећају Адорна како на калифорнијској обали сања да на парчету папира пише квинтесенцу своје филозофије и баца је с флашом у море.

Објективност научног сазнања друштвених наука помоћу строгог разликовања судова стварности и судова вриједности у Веберовој доктрини аксиолошке неутралности - озбиљно је оспорена или замагљена у великој дебати о позитивизму 60-их и 70-их година овог вијека. Гулднер је иронично примијетио да доктрина вриједносне неутралности науке значи: не доноси негативне судове вриједности, нарочито не о свом друштву. Ова доктрина, да се послужимо Адорновим ријечима,

прикрива сопствену лаж: да научник може бити вриједносно неутралан. Едгар Морен (Morin, E.) каже да би било крајње невинно тражити од социолога да буде вриједносно неутралан. Зашто? Зато што је однос према вриједностима на почетку сваке научне рефлексije и сваког научног рада, код избора теме, сакупљања и избора докумената, селекције метода (посматрање са учествовањем је пријетило да наруши идеал научне неутралности, (Volerstin, 1997: 26), правила процедуре, итд. Сви су научници укоријењени у неки друштвени амбијент, те у том смислу не може бити неутралног научника, а вјера у фиктивну неутралност је постала предрасуда научника, сматра Волерстин (Volerstin, 1997: 95). Различитост вриједности сваког научника према стварности је основ за различита тумачења или аспекте са којих се она проучава. Због тога сваки социолог покреће и открива нове проблеме, јер разматра као значајне оне елементе које су други научници оставили у сјени.

Како ријешити проблем објективности, јер наука без ње не може постојати, проблем его/етно/евро центризма? Како извршити децентрацију субјекта? Једни сматрају да је рјешење у тачности, прецизности, мјерењу - заборављајући да су природне науке прихватиле тзв. Хајзенбергов принцип неодређености, да онај ко врши мјерење утиче на резултат мјерења. Други држе, да пошто вриједности не могу бити искључене из науке, треба да буду освијешћене саморефлексijом: да се научник судари са својим сопственим его/социо/евро центризмом, да изврши децентрацију, како би рекао Пијаже у својој *Епистемологији наука о човјеку*. Трећи рјешавају проблем објективности позивањем на логичке поступке и оповргавање (Карл Попер у *Ложици научног открића*), заборављајући при том да је мисао истраживача и њене технике већ "несвјесно" заражена вриједностима. Неки, као савремени француски социолози Будон (Boudon) и Бурико (Bourricaud), сматрају да пут до објективности води преко унутрашње и спољашње критике науке. Рјешавање овог проблема објективности потврђује да, кад парадигма дође у кризу, имамо пролиферацију различитих теорија које покушавају да дају одговор на проблем који је настао слабљењем парадигме. У вези са овим проблемом не могу а да не поменем интересантну епистемолошку дебату која се прошле године водила између француских социолога постмодерниста Бодријара, Дериде, Латура и др. и физичара Сокала и Брикмона. Дебата о објективности и релативизму, науци и постмодернизму која потреса америчке и француске академске средине настала је поводом, прво пародије, па онда књиге Алана Сокала, професора физике на Универзитету у Лувену, *Научне лажу постмодерних филозофа* и њихове критике постмодерног релативизма као просте друштвене конструкције.

Научници друштвених наука су покренули друштвена питања која су ишла даље од објективности научног сазнања и од дебате о легитим-

ној дисциплинарној подијељености наука. Оспорен је сам принцип универзализма као прерушеног партикуларизма: поборници равноправности жене и мушкарца су тврдили да оно што су друштвене науке приказивале као примјенљиво на читав свијет - у ствари је гледиште мањине или половине људског рода (Волерстин, 1997: 64, 68), оспорен је принцип европоцентризма, који тумачи процес развитка западног свијета као привилеговани модел, који важи универзално. Током 70-их година овог вијека у жижи дебате је европоцентричност цјелокупног знања (Волерстин, 1997: 61)

Треба истаћи да и у научној заједници природних наука долази до проблематизовања и ублажавања ставова позитивистичке парадигме у односу на неутралност научника: прије Хирошимае и физичари су говорили о вриједносној неутралности и заклињали се у непристрасност. Данас нијесу више тако сигурни. Данас многи физичари сматрају да проблем нуклеарне енергије треба узети за проблем демократије и да се он не може затворити у државним границама, а да не помињемо смије ли и може ли научник бити неутралан код клонирања и генетског инжињеринга. Даље, природне науке су одавно прихватиле истину да онај ко врши мјерење утиче на резултат мјерења и "најважније од свега, наглашава се стријела времена" (Volerstin, 1997: 77).

Смјер или стријела времена, или разлика између будућности и прошлости, одређује се помоћу Другог закона термодинамике према којем: у било ком затвореном систему увијек долази до повећања нереда или ентропије. Неред се повећава са временом јер мјеримо вријеме у смјеру у којем се неред повећава. Стивен Хокинг (Stephen Hawking) сматра да ће неред наставити да се повећава због услова безграничности и за вријеме сажимања васионе и да се стријела времена* неће окренути ни кад би васиона почела да се сажима, ни у унутрашњости црних рупа, односно да се догађаји не могу предвидјети прецизно, већ да увијек постоји извјестан степен неодређености. Проблем је: како да се простор и вријеме уметну као конститутивне варијабле у научним истраживањима.

Посљедице кризе позитивистичке парадигме: кризе су неопходан претходни услов за настајање нових теорија. Кад је једном постигла статус парадигме научна теорија се проглашава неважећом само ако постоји нова парадигма која ће заузети њено мјесто (Kuhn, 1974: 128). Нове парадигме за сада нема, зато истраживање у току кризе личи на предпарадигматски период. Нова кретања у друштвеним наукама наглашавају плурализам, надмоћ сложености, стријелу времена, оспоравају универзализам, постојећи тип рационалности (тзв. технолошку

* Стивен говори о термодинамичкој, психолошкој и космолошкој стријели времена.

рационалност), проблематизују научне претпоставке, научну структуру и етос.

Криза позитивистичке парадигме је покренула теоријска питања која су ишла даље од легитимног проучавања и вриједносне неутралности, која оспоравају дисциплинарне линије подјеле, доводе у питање постојећу дисциплинарску структуру наука и антиномију између тврђих и меких наука. Не сматрамо да се проблем може ријешити тзв. институционалним отварањем друштвених наука, како предлаже Гулбекијанова комисија на челу са Волерстином, већ да поред свог несумњивог институционалног нивоа он има и свој дубљи теоријско-структурни ниво на који смо покушали грубо да укажемо полазећи од неких Кунових поставки из *Структуре научних револуција*, јер је криза позитивистичке парадигме криза темеља знања, а нове парадигме која би успоставила мостове између наука и "наука са савјешћу" још нема.

РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА

- Adorno, Theodor (1979), *Negativna dijalektika*, BIGZ, Beograd
- Adorno, W. Theodor (1977), *Spor oko pozitivizma u nemačkoj sociologiji*, Marksizam u svetu, br. 11-12; 7-68.
- Althusser - Balibar (1975), *Како читати "Капитал"*, Центар за културну дјелатност ССО, Загреб.
- Ansar, P. (1969), *Saint-Simon*, PUF Paris.
- Boudon, R. - Bourricaud, F. (1986), *Dictionnaire critique de la sociologie*, PUF, Paris.
- Comte, Auguste (1989), *Курс позитивне филозофије*, УР, Никшић и Центар за истраживачко-издавачку дјелатност РКССО ЦГ Титоград, (превеле: Ђурановић, С., Влаховић, Р. и Филиповић М.)
- Weber, Max (1959), *Le metier et la vocation de savant* u: Weber, Max: *Le savant et le politique* (Introduction par Raymond Aron), Union generale d'editions, Paris.
- Вебер, Макс. (1986), *Методологија друштвених наука*, Глобус, Загреб.
- Volerstin, E. i al. (1997), *Како остворити друштвене науке*, Подгорица (прево Милан Поповић).
- Guldner, A. (1977), *Анти-миноаур, мит о вредносно неутралној социологији*, Марксизам у свету, бр. 9:
- Gurvitch, Georges (1972), *La demarche sociologique*, u Balandier, G. Gurvitch, PUF, Paris.
- Gunter-Hans, Hol (1978), *Emigration dans l'immanence (postface)*, u Adorno W. Theodor, *Dialectique negative*, Payot, Paris.
- Диркем, Емил (1969), *Правила социолошке методе*, Савремена школа, Београд.
- Кецмановић, Душан (1978), *Друштвени коријени психологије*, Нолит, Београд.

- Kuhn, Tomas (1974), *Структура научних револуција*, Нолит, Београд.
- Лукић, Д. Радомир (1972), *Основи социологије*, Научна књига, Београд.
- Маркс, К. - Енгелс, Ф. (1968-1979), *Дела*, (45 томова), Просвета, Београд.
- Morin, Edgar, (1984), *Sociologie*, Fayard, Paris.
- Пијаже, Ж. (1979), *Еписемологија наука о човјеку*, Нолит, Београд.
- Попер, К. (1973), *Лоџика научног открића*, Нолит, Београд.
- Попер, Карл (1993), *Отворено друштво и његови невријашељи*, I, II, БИГЗ, Београд.
- Сосир, Фердинанд де (1977) *Општа лингвистика*, Нолит, Београд.
- Филиповић, М. (1998) *Увод у општу социологију*, ЦИД, Подгорица.
- Фуко, Мишел, (1974), *Увод у археологију знања*, у Первић, М. Марксизам, структурализам Дело - аргументи: 124-142,
- Фуко, Мишел (1980), *Историја лудила у доба класицизма*, Нолит, Београд.
- Хантингтон, Семјуел, (1998), *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица.
- Хокинг, Стивен, (1988), *Крајња њовест времена*, Отокар Кершовани, Опатија.

Mileva Filipović

LE PARADIGME POSITIVISTE EN SOCIOLOGIE (L'ÉBAUCHE POUR L'HISTOIRE D'UN PARADIGME)

Resumé

Ce texte se propose de formaliser le paradigme positiviste en ensemble de propositions; il analyse différents épisodes de son histoire: sa naissance, son évolution et son changement au sein de la sociologie et de quelques sciences sociales, jusqu'à son anomie épistémologique.

Les mots clés: le paradigme positiviste, l'intersubjectivité, la neutralité axiologique, les notions générales, le flèche du temps.

